

component - is a set of civilian knowledges, which are vital necessary to prevent terrorist acts. Structural and semantic parts of this component are following: knowledge of the conceptual signs of terrorism, the knowledge of the causes of the emergence of terrorism and ways to overcome them, knowledge of specific ways to counter this dangerous phenomenon and other knowledge in order to overcome it, produced by mankind against terrorism. Such knowledges forming in people's minds cognitive constructs - circuits, antiterrorist content models, on the one hand, they are necessary for the perception and understanding of the amount of information on terrorism and counter-terrorism activities, and on the other hand - they sets an individual behavior program in situations of preventive counter-terrorist activities. Through cognitive PCE component person is aware exactly what threats to society and humanity as a whole are carries by the terrorism, what features of modern terrorism, how to prevent terrorist demonstration and others. The level of preventive counterterrorism experience of the individual depends on the level of mastery of relevant knowledge. On the basis of its knowledges specific skills, abilities are formed (they represent other operationally-activity component): using of such knowledges citizens learn to analyze the level of terrorist threat in a particular region, understand and assess the information on terrorism, to compare the actions of terrorists, solve social conflicts and others.

Operational-activity PCE component consists of a number of skills, abilities, competencies required for the organization of practice activity (reproductive and creative) in order to prevent acts of terrorism and its prevention. Elements of this component allows to build constructive relationships with others, resolve conflicts, to seek compromise solutions of problems etc. Emotionally-value PCE component is an idea about social norms, personal psychological characteristics (stress resistance, absence of conflict, positive emotional relationship to the world, emotional honesty, tolerance) values, expressing the emotionally-value state of the person in situations of terrorist threats. The development level of this component depends on tolerant human behavior in society, the choice of active life position, internal rejection of aggression, terrorism and etc.

PCE reflective component provides for self-examination subject as a carrier of counter-terrorism experience their own intentions, antiterrorist ideology, emotional reactions, attitudes to reality, mechanisms of decision making under terrorist threat, behavioral patterns, preventive activities, terrorist attacks prevention and the products of this activity in order to rethink their mental states, modes of action, actions, results etc.

Key words: *terrorism, prevention of terrorism, preventive counter-terrorism experience.*

УДК 343.123

В. Л. Ортинський

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ДІЄВІСТЬ ОКРЕМИХ ПРЕВЕНТИВНО – ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році, зазнав істотних змін інститут запобіжних заходів, з'явилися нові види заходів процесуального примусу, що і призвело до актуальності дослідження особливостей застосування запобіжних заходів. Дана стаття присвячена особливостям застосування запобіжних заходів до осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні злочині.

Ключові слова: запобіжного заходу, підстави застосування запобіжних заходів, підозрюваний, обвинувачений.

Постановка проблеми. В основі новітньої концепції судово-правової реформи закладена ідея побудови системи кримінального провадження саме охоронного типу. Відповідно, каральний вплив хоч, беззаперечно, залишається достатньо вагомим, але відходить на другий план. Взагалі, реформування процесуального законодавства України мало б «золотою ниткою» проходити під призмою утвердження пріоритету прав і свобод людини й громадянина, дотримання соціальної справедливості, усіх тих цінностей, які сторіччями вироблялися у вітчизняній та європейській правовій культурі.

Відтак, базовим напрямом розвитку кримінальної процесуальної науки є реальне забезпечення правового захисту особи – суб'єкта судочинства, конкретизація гарантій прав і свобод кожного індивіда, який з тих чи інших підстав потрапив у сферу дії кримінальних процесуальних правовідносин, став їх безпосереднім учасником.

Пріоритетне значення у цьому контексті набуває законне, доцільне і обґрунтоване застосування заходів процесуального примусу. З одного боку, застосування запобіжних заходів під час провадження сприяє розкриттю кримінального правопорушення, забезпечує невідворотність відповідальності осіб, які його вчинили, а з іншого – пов'язане з втручанням у сферу конституційних прав і свобод громадян. Саме така обставина викликає потребу у створенні та запровадженні у правозастосовну практику надійних механізмів «стримання та противаг», недопущення необґрунтованого застосування занадто «м'яких» чи навпаки, заходів – у співвідношенні з характером і ступенем небезпечності вчиненого та особи підозрюваного, підсудного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявленій проблематиці присвячені праці багатьох вчених, зокрема: проф. Л. Б. Алексєєва, В. П. Божьев, Б. А. Галкіна, Ю. Н. Грошового, В. Г. Даєв, А. Я. Дубинського, Л. Б. Зуся, В. І. Камінської, В. С. Канціра, Л. М. Карнеєвої, Л. Д. Кокорева, Е. Ф. Куцова, П. А. Лупінської, В. З. Лукашевича, В. І. Марініва, М. М. Михеєнко, М. Я. Никоненко, М. М. Олашин, І. Л. Петрухіна, В. А. Попелюшка, В. В. Рожнов, М. С. Строгович та інших.

У теорії кримінального процесу існують різні думки щодо тлумачень цілого ряду положень інституту запобіжних заходів, і насамперед тих, які стосуються специфіки їх застосування. Відомі прецеденти негативних наслідків незаконного та необґрунтованого застосування запобіжних заходів під час провадження у конкретних справах, зумовили те, що протягом всієї історії процесуально-правової діяльності, до цієї проблематики зверталися багато вчених-правознавців, практичних працівників. Їх позиції іноді діаметрально протилежні, з посиланням на різні аргументи, переконання щодо засад доцільності, справедливості, ефективності тощо.

Уся багатогранність та неоднозначність у питаннях застосування інституту запобіжних заходів і викликає на поле подальших дискурсів та роздумів.

Виклад основного матеріалу. Глава 18 КПК України, в системі заходів забезпечення кримінального провадження подає вичерпний перелік видів запобіжних заходів, узагальнює мету і підстави їх застосування до відповідних учасників провадження [2].

У теорії загальноприйнятою є думка, що запобіжні заходи – це різновид заходів процесуального примусу [6, с. 36]. З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України, було чітко визначено перелік заходів забезпечення кримінального провадження, які можуть застосовуватись до підозрюваного, обвинуваченого, засудженого – на підставі ухвали слідчого судді чи суду. Враховуючи те, що заходи забезпечення кримінального провадження обмежують права та свободи громадян (в тому числі й конституційні – свободу пересування, недоторканість житла, таємницю

листування, телефонних розмов, кореспонденції, банківських вкладів, тощо), закон піддає процедуру їх застосування детальній регламентації.

Термін «заходи забезпечення кримінального провадження» практично не використовується, частіше можна зустріти визначення «заходи кримінального процесуального примусу». Проте, аналіз законодавчо визначеного переліку цих заходів та мета їх застосування дозволяє стверджувати, що поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та «заходи кримінального процесуального примусу» є тотожними. Адже ці заходи дають можливість виявляти, збирати та зберігати докази, попереджати можливу протиправну поведінку чи виключати можливість підозрюваного, обвинуваченого ухилитися від слідства та суду. Серед заходів забезпечення кримінального провадження важливе місце займають запобіжні заходи.

Запобіжні заходи – вагома частина заходів забезпечення кримінального провадження. Вони носять превентивний і забезпечуючий характер та спрямовані на попередження можливої протидії зі сторони підозрюваного, обвинуваченого провадженню у кримінальній справі, є ефективним засобом корекції неправомірної поведінки зазначених учасників кримінального судочинства [4, с. 324]. Обмежуючи конституційні права підозрюваних і обвинувачених у вчиненні злочину, запобіжні заходи виконують позитивну роль, реалізуючи у кримінальному процесі матеріально-правовий принцип крайньої необхідності: завдання меншої шкоди для попередження шкоди більшої [7, с. 19].

Як справедливо зазначає проф. В. О. Михайлов, за допомогою запобіжних заходів забезпечується особиста участь обвинуваченого у кримінальному судочинстві, його неухилення від кримінального переслідування, застосування до нього заходів кримінального покарання і стягнення з нього завданої злочином матеріальної шкоди [5, с. 17].

На стадії досудового провадження запобіжні заходи застосовуються винятково до підозрюваного і обвинуваченого, а у судовому провадженні – до підсудного та засудженого. Вони є специфічними превентивно-примусовими засобами, які спрямовані проти небезпечних для інтересів кримінального процесу дій зазначених осіб, які можуть бути вчинені ними під час розслідування злочину і розгляду кримінальної справи, і як засоби усунення чи відновлення порушеного процесуально-правового стану. Вони застосовуються для створення ефективних умов функціонування кримінального судочинства, але їх застосування є допустимим лише у випадках, межах і в порядку, передбачених законом.

Вказаний у ч. 1 ст. 176 КПК України перелік запобіжних заходів - у кожному конкретному випадку дозволяє індивідуалізувати його застосування враховуючи при цьому як інтереси правосуддя, так і недопущення невинуваних обмежень прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, Кримінальний процесуальний кодекс в окремих нормах конкретизує умови застосування певних запобіжних заходів. Так, відповідно до ч. 7 ст. 194 КПК України, до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у виді застави або тримання під вартою.

Запобіжний захід має обиратися винятково з метою забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, зокрема, для забезпечення виконання покладених на нього процесуальних обов'язків, передбачених ч. 7 ст. 42 та іншими нормами КПК України. Рівно ж, щоб запобігти спробам переховуватися від органів досудового розслідування та суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи предметів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого

підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується.

Застосування запобіжного заходу з будь-якою іншою метою, наприклад, з метою покарання особи за кримінальне правопорушення, з метою отримання показань стосовно її причетності до кримінального правопорушення тощо -неприпустиме. Його застосування в жодному разі не повинно залежати від того, визнає підозрюваний, обвинувачений свою вину у вчиненні кримінального правопорушення чи не визнає [5, с. 328].

Необхідність у застосуванні запобіжних заходів встановлюється лише з урахуванням усіх ситуацій, які склалися під час розслідування, з одночасним виділенням підстав для застосування зазначених заходів. Співставлення підстав застосування запобіжних заходів з усіма обставинами справи дозволить зробити висновок про необхідність застосування такого заходу у кожному конкретному випадку. Отже, можна погодитися з думкою про те, що немає необхідності у застосуванні запобіжних заходів, якщо той самий результат може бути досягнутий за допомогою інших, не примусових засобів [9, с. 57].

Кримінальний процесуальний закон диференціює підстави застосування запобіжних заходів і наявність ознак кримінального правопорушення. Так, наприклад, у ст. 196 КПК України зазначено, що в ухвалі про застосування запобіжного заходу зазначаються поряд з іншими даними, відомості про кримінальне правопорушення (його суть і правову кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність), у якому підозрюється чи обвинувачується особа, обставини, які свідчать про існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, запобіжний захід і підстави його обрання. Стаття 178 КПК України передбачає ряд обставин, які мають бути враховані при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу.

За результатами дослідження більше 50 кримінальних справ, висновок про необхідність застосування тримання під вартою, як запобіжного заходу у 35 з них був зроблений на підставі сукупності даних про відсутність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця праці, про відсутність постійного місця проживання, наявність судимостей. При цьому враховувалися негативні характеристики з місця проживання і місця роботи. У таких випадках ці дані співпадають за своїм значенням з даними, передбаченими ст. 178 КПК України, тобто виступають як підстави застосування запобіжного заходу [10].

Той факт, що зазначені у ст. 178 КПК України обставини у певних випадках можуть входити як підстави застосування запобіжного заходу у конструкцію ст. 148 КПК України, викликаний різним проявом впливу цих обставин на обрання запобіжного заходу. Одним з проявів такого впливу і слід вважати їх визнання як підстав застосування запобіжних заходів, враховуючи при цьому, що в такому випадку їх значення вже перебуває за межами ст. 178 КПК України.

По-друге, обставини перераховані у ст. 178 КПК України, сприяють найбільш доцільному вибору виду запобіжного заходу. За умови врахування тяжкості кримінального правопорушення, особи підозрюваного, обвинуваченого, пом'якшуючих або обтяжуючих обставин можливо застосування більш суворого або менш суворого запобіжного заходу.

По-третє, зазначені обставини можуть усунути необхідність застосування запобіжних заходів, навіть у випадку наявності фактичних даних, які свідчать про можливе ухилення від слідства та суду. Наприклад, інвалідність підозрюваного,

обвинуваченого, перебування на їх утриманні малолітніх дітей, тяжкий стан здоров'я та ін. Ці та інші дані нерідко наводяться слідчими для обґрунтування рішення про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з ізоляцією особи.

Враховання різноманітних даних про кримінальне правопорушення, особу підозрюваного, обвинуваченого має важливе значення для забезпечення справедливості застосування запобіжного заходу, оскільки вони дозволяють уникнути формального обрання запобіжного заходу. Необхідність застосування запобіжного заходу наявна лише тоді, коли поряд з передбаченими ст. 177 КПК України даними встановлена також відсутність будь-яких обставин, які можуть виключити доцільність застосування запобіжного заходу [3, с. 380]. Такими обставинами і є, у першу чергу обставини, перераховані у ст. 178 КПК України. Перелік цих обставин може бути продовжений, наприклад, обставинами, які пом'якшують покарання, тяжкою хворобою або смертю єдиного працюючого члена родини, якщо підозрюваним або обвинуваченим є вагітна жінка, одинока матір або батько тощо.

По-четверте, слід мати на увазі, що обставини, перераховані у ст. 178 КПК України, можуть і не впливати на обрання запобіжного заходу. Цей факт має важливе значення, оскільки нерідко обґрунтування обрання запобіжного заходу обмежується загальними визначеннями, які не несуть у собі будь-якого конкретного змісту. Наприклад, «з урахуванням особи обвинуваченого», «беручи до уваги тяжкість вчиненого злочину» і т.п. При такому обґрунтуванні не зрозуміло, які якості особи вплинули на обрання запобіжного заходу, у чому саме виражена тяжкість злочину. Для практичних працівників нерідко такі обставини, як тяжкість вчиненого злочину, судимість, відсутність постійного місця проживання набувають значення підстав застосування запобіжного заходу, незалежно від того, який вплив ці обставини можуть здійснити на майбутню поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

Ухилення підозрюваного, обвинуваченого від слідства та суду, продовження ним злочинної діяльності або перешкоджання встановленню істини можуть бути настільки яскраво виражені у поведінці особи, що вплив обставин, перерахованих у ст. 178 КПК України, на прийняття рішення про обрання запобіжного заходу практично відсутній. Однією з помилок, яка зустрічається під час застосування запобіжного заходу є те, що слідчий, занадто збільшує значення окремих даних (позитивні характеристики підозрюваного, обвинуваченого, наявність постійної роботи, постійного місця проживання) і обирає підозрюваному, обвинуваченому запобіжний захід, не пов'язаний з ізоляцією. Це призводить до вчинення нових злочинів, до ухилення підозрюваного, обвинуваченого від слідства тощо [9, с. 14].

Аналіз чинного КПК України дає можливість сформулювати такі загальні правила застосування запобіжних заходів:

1) запобіжний захід може бути застосовано під час досудового розслідування тільки на підставі ухвали слідчого судді чи суду за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором;

2) при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, крім підстав, зазначених у ст. 177 КПК, враховують також інші обставини, зокрема, тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюють або обвинувачують особу; її вік, стан здоров'я; сімейний і матеріальний стан; вид діяльності; місце проживання та інші обставини, що її характеризують (ст. 178 КПК України);

3) запобіжний захід може бути обраний тільки слідчим суддею чи судом;

4) запобіжний захід не може бути суворішим, ніж покарання за статтею, за якою особу обвинувачують (наприклад, тримання під вартою застосовують до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який

законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років – ч.2 п.4 ст. 183 КПК України);

5) запобіжний захід застосовується тільки щодо належного суб'єкта (наприклад, запобіжні заходи не застосовуються щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності);

6) щодо однієї особи може бути застосовано тільки один запобіжний захід. Однак це не заперечує можливості одночасного застосування іншого заходу забезпечення кримінального провадження (наприклад, обвинуваченого, щодо якого обрано особисте зобов'язання, можна усунути від посади, яку він обіймає);

7) клопотання про продовження строку тримання під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням з прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою;

8) запобіжний захід скасовують або замінюють, якщо вже немає потреби в раніше обраному запобіжному заході;

9) запобіжний захід може бути змінено у випадках, якщо з'явилися:

- нові обставини – обставини, які виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу;

- нововиявлені обставини - обставини, які існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знали;

10) ухвала слідчого судді, суду про обрання будь-якого запобіжного заходу припиняє свою дію негайно.

Висновок. Дієвим та ефективним застосування запобіжних заходів буде тоді, коли їх підстави розуміються і однаково використовуються як встановлені, оцінені і закріплені у кримінальному процесуальному порядку слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом конкретні фактичні дані, які відповідають критеріям, визначеним у цілях їх застосування.

Особливістю правового закріплення підстав застосування запобіжних заходів є те, що у нормах права відображені не самі фактичні обставини, а лише загальні критерії встановлення і оцінки фактів. Саме мета застосування запобіжного заходу як майбутній результат містить посилання на ознаки фактичних даних, які викликають застосування такого заходу. Законодавче визначення цілей застосування запобіжних заходів містить у собі причинний зв'язок між фактичними даними, які обґрунтовують застосування цих заходів, і необхідним результатом їх застосування. У кожному конкретному випадку слідчий суддя, суд, приймаючи рішення про застосування запобіжного заходу, використовуючи встановлені в законі критерії необхідності його застосування, спроможна проаналізувати юридичне значення фактичних даних, на підставі яких вона повинна діяти.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон від 13.04.2012 р. — Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.
3. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. — Київ : Істина, 2007. — 456 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація. - Харків : Право, 2012.
5. Маринів В. І. Принцип особистої недоторканності в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / Володимир Іванович Маринів; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. - Харків, 1999. — 196 с.

6. Мохонько О. О. Застава як запобіжний захід в Україні: проблеми застосування / О. О. Мохонько // Процесуальне та організаційне забезпечення діяльності органів досудового слідства та дізнання в системі МВС України : матер. наук.-практич. конф., м. Сімферополь, 17 трав. 2008 р. – Сімферополь : КЮІ ОДУВС, 2008. – С. 85-91.
7. Михайлов В. А. Уголовно-процессуальные меры пресечения в судопроизводстве Российской Федерации / В. А. Михайлов. – Москва : Институт защиты предпринимателя, 1997. – 644 с.
8. Михайлов А. И. Отдельное поручение следователя / А. И. Михайлов. — Москва : Юрид. лит., 1971.— 67 с.
9. Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року : зб. ст. – Київ : Істина, 2012. – 128 с.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2015 р.

V. L. Ortynsky

EFFECTIVENESS AND EFFICIENCY OF SOME PREVENTIVE - COERCIVE MEASURES OF CRIMINAL PROCEEDINGS

With the adoption of the Criminal Procedure Code in 2012, has undergone significant changes institute preventive measures, new types of preventive measures which led to the relevance of the study features the application of preventive measures. This article deals with the peculiarities of preventive measures for persons suspected, accused of committing a crime.

Preventive measures are a significant part of criminal proceedings ensuring. They are aimed at preventing possible counteraction on the part of the suspect, the accused against criminal proceedings, and are an effective means of correcting misconduct of these participants in criminal proceedings.

The adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012 led to significant changes in the institute of preventive measures, brought up new types of procedural coercion (personal liability, personal surety, bail, house arrest, detention). The aim of the preventive measure is to ensure the implementation of the procedural obligations entrusted to the suspect or the accused.

In pre-trial proceedings preventive measures apply only to the suspect and the accused, and in the court proceedings - to the defendant and the convict. They are specific preventive-coercive measures aimed against actions of these individuals that threaten the interests of the criminal process and that they may commit during the investigation of crime and the criminal proceeding, and they are measures of elimination or restoration of the procedural and legal status. They are used to create effective conditions for the functioning of criminal justice, but their use is permissible only in cases, within limits, and in the manner prescribed by law.

The peculiarity of legally securing the grounds to use preventive measures is that the rule of law reflects not the factual circumstances, but only the general criteria for the establishment and evaluation of facts. It is the objective to use the preventive measure as a future result that contains a reference to signs of evidence that trigger the application of this measure. The legal definition of the objectives of preventive measures includes a causal link between the actual data justifying the application of these measures and necessary outcome of their application. In each case, the judge, the court, when deciding on a preventive measure, using the criteria established in the law necessary for its application, are able to analyze the legal significance of the evidence on which they must operate.

Keywords: *criminal proceeding, criminal coercion, preventive measure, types of preventive measures, grounds for preventive measures, the suspect, the accused.*